

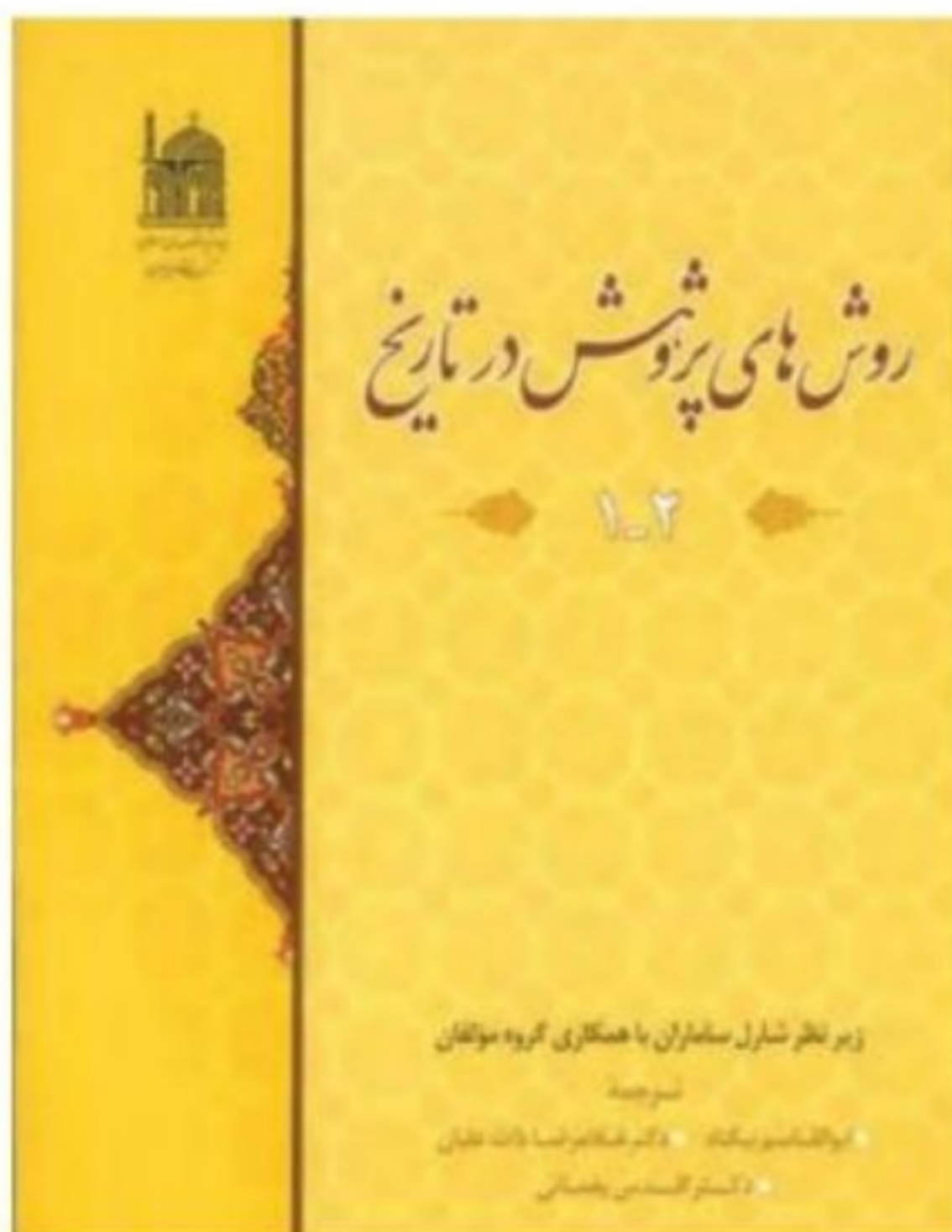
درس ۲ روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

مهم ترین هدف از طراحی و تنظیم این درس، آشنایی شما دانش آموزان با شیوه های سنجش اعتبار شواهد و مدارک تاریخی است. مهم ترین رسالت مورخان، تلاش برای فهم دقیق رویدادهای گذشته است. انتظار می رود پس از پایان این درس بتوانید با اصول مقدماتی روش های اعتبارسنجی منابع و اخبار تاریخی آشنا شوید و فعالیت های مربوط به آن را انجام دهید.

فعالیت ۱

فکر کنیم و پاسخ دهیم

در درس اول آموختید که کارآگاه برای روشن شدن ابعاد جرم، نیازمند شواهد و مدارک است. به نظر شما آیا کارآگاه بعد از یافتن مدارک و اسناد، آنها را به یکباره تأیید می کند یا آنها را با دقت، آزمایش و بررسی می کند؟ مثلاً برخی از مدارک را به آزمایشگاه می فرستد، یا اثر انگشت را بررسی می کند و ده ها اقدام دیگر...
— به نظر شما این اقدامات تا چه میزان ضروری و مهم است؟ بحث کنید.

در گذشته، مورخان برای تشخیص و تعیین اصالت اخبار و اسناد (شواهد و مدارک) یک رویداد تاریخی، روش ها و فنونی را به کار می گرفتند. برخی از این روش ها حتی تا به امروز نیز معتبرند. با ابداع روش های جدید علمی در سده های اخیر، مورخان نیز روش ها و ابزارهای جدیدی را برای تشخیص و تعیین اصالت و اعتبار اخبار و منابع تاریخی به خدمت گرفتند. در این درس، با توجه به اهمیت این بخش از کار مورخان، به برخی از این روش ها و معیارها می پردازیم.

فعالیت ۲

تأمل و تبیین کنیم

فرض کنید خبری را در رسانه ای و یا از زبان برخی افراد می شنوید یا می خوانید. این خبر ممکن است یک مسئله اقتصادی، فرهنگی و یا موضوع دیگری باشد. آیا به محض شنیدن یا خواندن خبر، آن را می پذیرید و یا در پذیرفتن آن درنگ می کنید؟ چه کارهایی برای تشخیص درستی و نادرستی این خبر انجام می دهید؟ آنها را فهرست کنید.

۱- معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی چیست؟

۲- اعتبار سنجی یک خبر در دو مرحله انجام می شود آنها را بنویسید؟ سنجش اعتبار و نقد راوی - سنجش و

اعتبار و نقد و بررسی گزارش ها و منابع تاریخی

معیارهای سنجش اعتبار خبر تاریخی

۱) مورخان وقتی با گزارش تاریخی روبه‌رو می‌شوند، آن را اعتبارسنجی می‌کنند و به اصطلاح به نقد آن می‌پردازند. نقد یک خبر تاریخی که در حقیقت همان اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر است، در دو مرحله انجام می‌شود:

الف) سنجش اعتبار و نقد راوی

۱ پرسش) در این مرحله، پژوهشگران و مورخان، موضوعاتی نظیر ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی او را بررسی می‌کنند. همچنین پژوهشگران سعی می‌کنند که علائق و انگیزه‌های راوی را در بیان خبر، بررسی و اندیشه و مقصود او را فهم و کشف کنند.

یکی از کارهای مورخان در نقد روایت‌کننده، تعیین فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر است تا معلوم شود، روایت‌کننده خود مستقیماً شاهد وقوع رویدادی بوده و یا خبر آن را از دیگران نقل کرده است. ارزش و اعتبار خبری که راوی آن، خود، به‌طور

مستقیم شاهد رویداد بوده به مراتب از خبری که روایت‌کننده آن

را از دیگران نقل کرده بیشتر است. **پرسش ۱**

در گذشته، مورخانی مانند مسعودی، برای بررسی درستی و یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی به مسافرت می‌رفتند و مکان رویدادها را از نزدیک بررسی می‌کردند.

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک

این متن از کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر اثر علی بن حسین مسعودی، مورخ بزرگ قرن چهارم است. آن را بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«خاطر ما به سفر و بادیه پیمایی، به دریا و خشکی مشغول بود که بدایع ملل را به مشاهده دریایم و ویژگی‌های سرزمین را از طریق مشاهده و رؤیت توانستیم بینیم. چنان که دیار سند و زنگ و ... چین و ... را درنوردیدیم و شرق و غرب را پیمودیم. گاهی به اقصای خراسان و زمانی در قلب ارمنستان و آذربایجان و آران و ... بودیم. روزگاری به عراق و زمانی به شام بودیم که سیر من در آفاق و سرزمین‌ها چون سیر خورشید در مراحل اشراق بود.»

در جای دیگر می‌نویسد: «و آن که در وطن خویش بماند و به اطلاعاتی که از سرزمین خود گرفته قناعت کند با کسی که عمر خود را به جهانگردی و سفر گذرانیده و دقایق و نفایس اخبار را از دست اول گرفته، برابر نتواند بود» (مروج الذهب، ج ۱، ص ۲-۴).

۱- با تأمل در متن بگویید به نظر شما مشاهده مستقیم سرزمین‌ها و دریافت اخبار از سرچشمه‌های اصلی آن، در تاریخ نگاری چه اهمیتی دارد؟

۲- درباره مضمون بند دوم با هم گفت و گو کنید و دلایل خود را در تأیید یا رد نظر نویسنده متن بیان نمایید.

۳- یکی از مهم ترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی چیست؟

۴- مقایسه و تطبیق اخبار با سایر منابع و شواهد چگونه انجام می پذیرد؟

است. در گذشته نیز بسیاری از مورخان به این اصل اعتقاد داشتند و برای سنجش اخبار از معیار عقل بهره می بردند. برای مثال، یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن اسفندیار، عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را، دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می دانستند. (۳)

ب) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش ها و منابع تاریخی

۱- مطابقت با عقل

یکی از مهم ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی (بررسی مطابقت و یا عدم مطابقت آن با عقل

فعالیت ۴

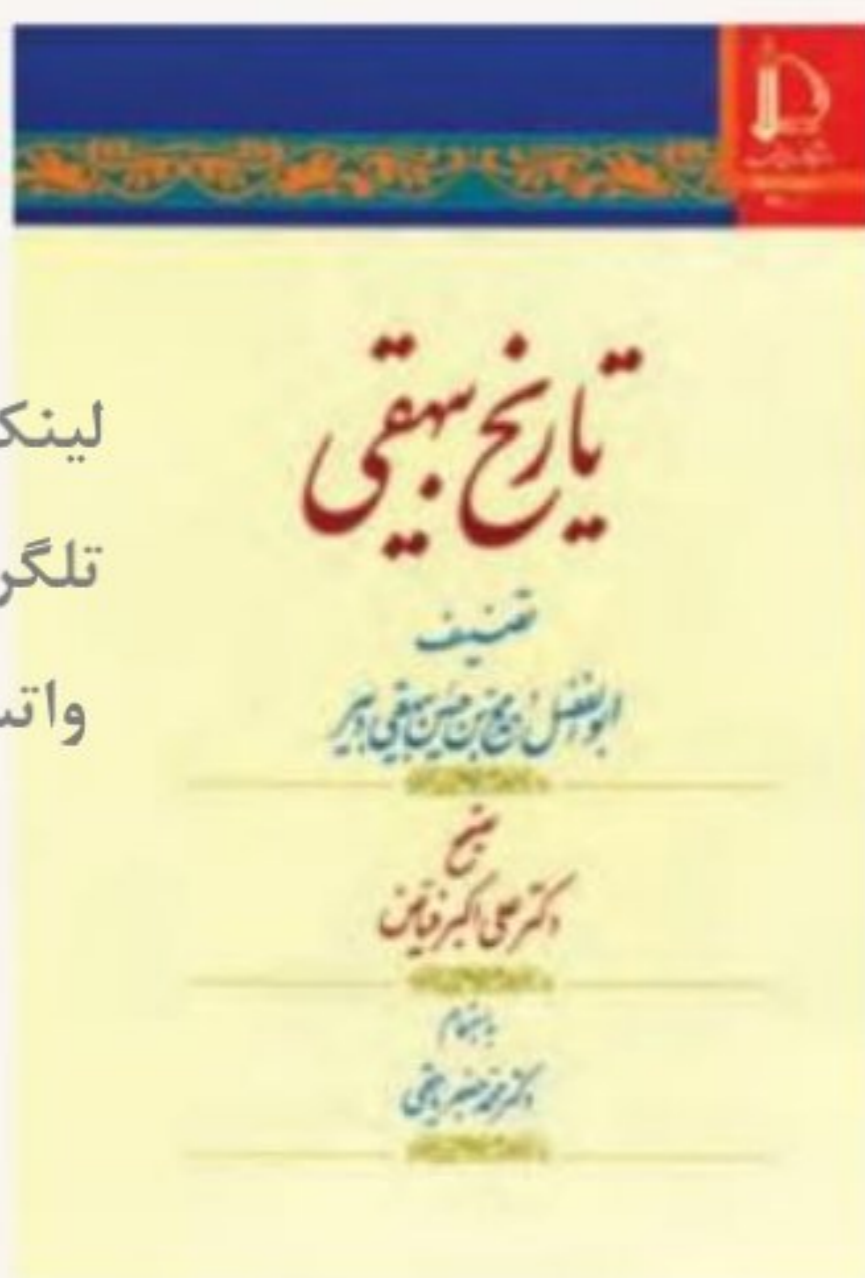
بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از تاریخ بیهقی است. آن را بخوانید و به پرسش های زیر پاسخ دهید.

«و اخبار گذشته را در دو قسم گویند که آن را سه دیگر نشناسند: یا از کسی بیاید شنید و یا از کتابی بیاید خواند و شرط آن است که گوینده باید که ثقه و راستگوی باشد و نیز «خرد» گواهی دهد که آن خبر درست است... و کتاب همچنان است که هر چه خوانده آید از اخبار که خرد آن را رد نکند شنونده آن را باور دارد و خردمندان آن را بشنوند و فراستانند... و آن کسان که سخن راست خواهند تا باور دارند ایشان را از دانایان شمردند و سخت اندک است عدد ایشان، و ایشان نیکو فراستانند و سخن زشت را بیندازند...» (بیهقی، تاریخ بیهقی، ص ۶۳۷-۶۳۸).

۱- به نظر شما از نظر بیهقی، عقل چه نقشی در تشخیص اصالت و اعتبار یک خبر دارد؟

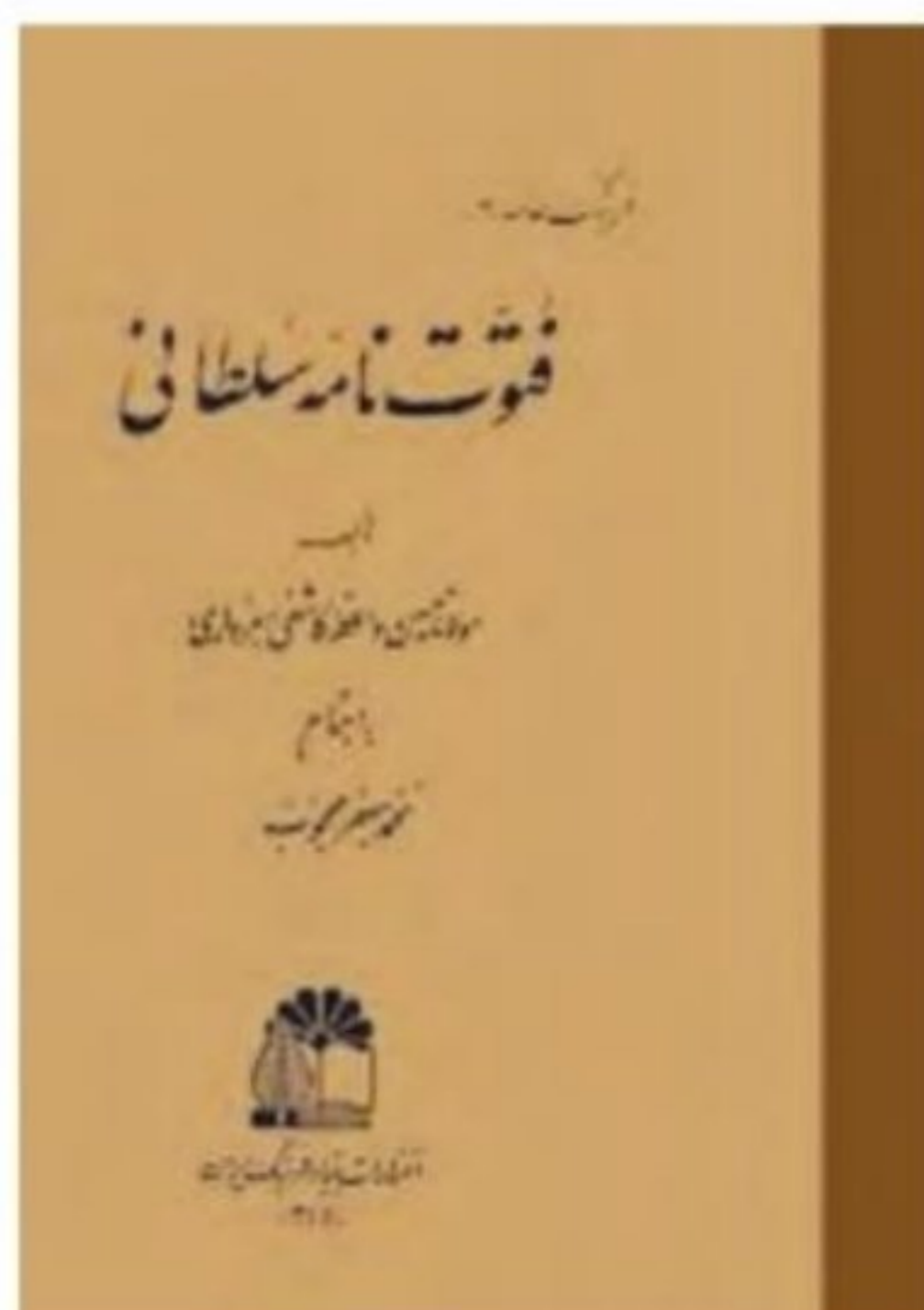
۲- بیهقی درباره نقش خردمندان در تأیید و رد اخبار چه دیدگاهی دارد؟

۱- بپذیرند

۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد

۴) مقایسه و مطابقت یک خبر و منبع تاریخی با سایر منابع نظیر اطلاعات مندرج در سایر کتاب های تاریخی و یا نوشته های دیگر مانند نسب نامه ها، سفرنامه ها، دیوان های اشعار، متون اخلاقی، فتوت نامه ها، سیاست نامه ها و امثال آن، روشی سودمند برای تعیین اعتبار اخبار و اسناد است. (۴)

۵- نتایج تحقیقات علمی باستان شناسی چه کمکی به مورخان می کند؟

۶- علوم تجربی چه دستاوردی برای تعیین اصالت رویدادهای تاریخی دارد؟

۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان شناسی

در سال های اخیر دانش باستان شناسی با بهره گیری از ابزارها و روش های مدرن، پیشرفت زیادی کرده است (نتایج تحقیقات آن علم، معیاری مناسب برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی محسوب می شود). نتایج تحقیقات علمی باستان شناسان روی محوطه ها، بناها و آثار گوناگون تاریخی، به مورخان کمک می کند که اخبار و مندرجات کتاب های تاریخی را به دقت ارزیابی کنند. (۵)

بقایای شیر قلعه شه میرزاد - استان سمنان

۴- سنجش گزارش ها بر اساس زمان و مکان

زمان و مکان دو رکن مهم یک رویداد تاریخی اند. خبر و روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق و مشخص باشد از اصالت و اعتبار کافی برخوردار نیست.

۵- اعتبار سنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی

(۶) امروزه پیشرفت علوم تجربی، به ویژه علومی مانند شیمی، زیست شناسی، فیزیک و پزشکی و ابداع روش ها و ابزارهای مدرن، نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می کنند. همخوانی یا ناهمخوانی یافته های این دانش ها با داده های تاریخی روش مفیدی برای تعیین اصالت و اعتبار گزارش های تاریخی است و اعتبار آنها را مورد تردید قرار می دهد. (۶)

عبدالحسین زرین کوب

تاریخ در ترازو

لینک دریافت فایل کامل در تلگرام @s-m73javad واتساپ 09013874879

۷- دستاوردهای علوم انسانی برای تایین اصالت منابع تاریخی چیست؟

۸- روشهای مختلف تاریخ نگاری را ذکر کنید؟ تاریخ نگاری روایی - تاریخ نگاری ترکیبی - تاریخ نگاری تحلیلی

۹- تاریخ نگاری روایی چیست؟

۱۰- مهم ترین ویژگی تاریخ نگار روایی چیست؟

۱۱- تاریخ نگاری روایی در آغاز به چه منظوری ایجاد شد؟

و برخی رشته‌های دیگر، دستاوردهای ارزشمندی را پیش روی مورخان قرار می‌دهند. این اطلاعات مورخان را در تعیین اصالت اخبار و منابع تاریخی یاری می‌دهند. امروزه بهره‌برداری از

۶- اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی

۷ (پژوهش‌ها و داده‌های سایر علوم، نظیر جامعه‌شناسی، اقتصاد،

جامعه‌شناسی تاریخی، جغرافیای تاریخی، اسطوره‌شناسی،

زبان‌شناسی، خط‌شناسی، نسخه‌شناسی، نشانه‌شناسی، مردم‌شناسی

۱۲- از پیشگامان تاریخ نگاری روایی محمد بن جریر طبری میباشد درباره او شرحی بنویسید؟

۱۳- نظر مورخان درباره تاریخ نگاری روایی چیست؟

فعالیت ۵

۱۴- درباره تاریخ نگاری ترکیبی شرحی بنویسید؟

بحث و گفت‌وگو

۱- به نظر شما کدام یک از معیارها و ملاک‌های سنجش اخبار و اسناد تاریخی، کارایی بیشتری دارد؟ چه دلیلی برای اثبات سخن خود دارید؟

۲- مهم ترین نتایج اعتبار سنجی منابع تاریخی چیست؟ بحث و استدلال کنید.

۱۳) شاید یکی از معایب این سبک تاریخ نگاری این باشد که نویسندگان، هیچ نقد و نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دهند. اما برخی آن را امتیازی بزرگ می‌دانند؛ زیرا مورخان بعدی با مجموعه‌ای از اخبار گوناگون درباره یک موضوع روبه‌رو می‌شوند و با به دست آوردن مدارک و اسناد کافی، درباره اصل خبر قضاوت می‌کنند. (۱۳

۲- تاریخ نگاری ترکیبی

۱۴) مورخ در این روش به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت دادن همه روایت‌ها، یک گزارش از مجموع آنها تنظیم می‌کند. مورخ در این روش ناچار به گزینش و انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه‌های خبر از چشم او دور بماند. این نوع تاریخ نویسی از اواخر قرن سوم هجری متداول شد. (۴ پرسش ۱۴) از مشهورترین چهره‌های این سبک از تاریخ نویسی می‌توان به بلاذری (قرن سوم هجری) صاحب کتاب فتوح البلدان و دینوری (متوفای ۲۹۰ ق) نویسنده کتاب اخبار الطوال اشاره کرد. (۴ پرسش

۷) انواع روش‌های تاریخ نگاری

مورخان تاکنون تقسیم‌بندی‌های مختلفی از روش‌های تاریخ نگاری ارائه کرده‌اند. در اینجا یکی از این تقسیم‌بندی‌های رایج در گذشته بررسی می‌شود.

۱- تاریخ نگاری روایی

۹) مورخ در تاریخ نگاری روایی، روایت‌های مختلف و متعدد درباره موضوع واحد را با آوردن اسناد، ذکر می‌کند. (۱۰) مهم ترین ویژگی این نوع تاریخ نگاری در این بود که تاریخ نگاران، بدون هیچ گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها، عیناً آنها را ذکر می‌کردند. (۱۰) تاریخ نگاری روایی در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته می‌شد، ولی بعد از آن برای ثبت وقایع دوران‌های بعدی نیز استفاده شد. (۱۱) از مشهورترین چهره‌های تاریخ نگاری روایی، مورخ و مفسر مشهور، محمد بن جریر طبری است. (۱۲) او برای تألیف کتاب خود اخبار فراوانی را جمع‌آوری کرد و در این راه راه فراوانی برد. او سعی داشت تعیین درستی یا نادرستی مطالب را به خواننده

۱۵- درباره تاریخ نگاری تحلیلی شرحی بنویسید؟

۱۶- در دوره اسلامی مورخان نوشته های خود را بر چه اساسی تنظیم می کردند؟

۱۷- منظور از نوشته های که به روش سال شماری نوشته شده اند چیست؟

۱۸- منظور از نوشته های که به روش موضوعی نوشته شده اند چیست؟

۳- تاریخ نگاری تحلیلی

۱۵) مورخ در این روش، با بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت های مربوط به یک رویداد و نقد آنها، علل، آثار و پیامدهای آن واقعه را تحلیل و تفسیر می کند (از برجسته ترین آثار که به این شیوه اشاره کرد). ۴ پرسش ۱۵

فعالیت ۶

- ۱- به سه گروه تقسیم شوید و هر یک در مورد یکی از روش های تاریخ نگاری بحث و بررسی کنید؛ مثلاً کسانی که در گروه تاریخ نگاری روایی هستند درباره امتیازات این روش دلایلی را فهرست کنند.
- ۲- شما با مطالعه این سه روش تاریخ نگاری، کدام یک را ترجیح می دهید؟ درباره دیدگاه و نظر خود چه استدلالی دارید؟

۱۶) مورخان در دوران اسلامی، گزارش ها و نوشته های خود را به دو روش سال شماری و موضوعی تنظیم و ارائه می کردند. ۱۶

۱۷) در روش سال شماری، حوادث به ترتیب زمان وقوع نوشته می شوند. ۱۷

مثلاً طبری در ذیل حوادث سال ۶۱ ق، وقایع محرم و عاشورا را گزارش می کند. ۱۸

۱۸) در روش موضوعی، یک موضوع خاص محور تاریخ نگاری قرار می گیرد. آن موضوع خاص می تواند یک شهر، جنگ ها یا طبقاتی از مردم مثل شعرا یا اطبنا باشد. یکی از نمونه های تاریخ نگاری بر اساس روش موضوع محور، کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر، نوشته علی بن حسین مسعودی است. ۱۸

فعالیت ۷

بحث و گفت و گو

از نظر شما روش سال شماری و روش موضوع محور، چه امتیازاتی بر یکدیگر دارند؟ بحث و گفت و گو کنید.

پرسش های نمونه

- ۱) سنجش اعتبار و نقد راوی چرا و چگونه صورت می گیرد؟
- ۲) سه مورد از معیارهای سنجش اعتبار منابع تاریخی را توضیح دهید.
- ۳) روش تاریخ نگاری روایی و ترکیبی را مقایسه کنید.
- ۴) مهم ترین نمایندگان تاریخ نگاری تحلیلی و ترکیبی را نام ببرید.

اسلام در مکه

درس ۳

در ۱۷ یا به روایت دیگر، در ۱۲ ربیع الاول عام الفیل^۱، در مکه نوزادی در خاندان بنی هاشم از قبیله قریش زاده شد که او را محمد نام نهادند. این مولود ستوده، پیش از ولادت، پدر خود عبدالله و در شش سالگی مادر خود، آمنه را از دست داد و نخست تحت سرپرستی جدش عبدالمطلب و سپس عمویش ابوطالب قرار گرفت و رشد کرد. محمد ﷺ در چهل سالگی به پیامبری مبعوث و پیام آور دین اسلام شد. شما در این درس با استفاده از شواهد و مدارک برگرفته از قرآن و سایر منابع و پژوهش‌های تاریخی، اوضاع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شبه جزیره عربستان در آستانه ظهور اسلام، آثار و نتایج تلاش‌های رسول خدا و پیروانش برای دعوت به اسلام و عکس‌العمل دشمنان آنان را در دوران سیزده ساله بعثت در مکه بررسی و تحلیل خواهید کرد.

شبه جزیره عربستان در آستانه ظهور اسلام

فعالیت ۱

تا کنون شنیده یا خوانده‌اید که دوران پیش از اسلام سرزمین عربستان، به «عصر جاهلیت» معروف شده است. پیش از مطالعه درس، به صورت گروهی، مشخصه‌های عصر جاهلیت را به یاد آورید و یادداشت کنید و پس از تدریس مباحث این قسمت، نوشته‌های خود را بازبینی، اصلاح و تکمیل نمایید.

۱) شبه جزیره پهن‌اور عربستان، با آب و هوایی گرم و خشک، در جنوب و جنوب‌غربی فلات ایران قرار دارد. این شبه جزیره، مسکن دیرینه عرب‌ها است.

شبه جزیره عربستان در آستانه ظهور اسلام

۱- به معنای سال فیل. علت این نام‌گذاری چنین بود که در آن سال آبره که بر یمن تسلط داشت، با سپاهی فیل‌سوار به قصد ویرانی کعبه به مکه حمله کرد، اما ناکام ماند. بسیاری از مورخان، عام الفیل را برابر با ۵۷۰ دانسته‌اند.

۲- وضعیت تمدن عربستان قبل از م چگونه بود؟ ۶- خصوصیات اخلاقی ساکنان عربستان پیش از اسلام چگونه بود؟

۳- نظام اجتماعی عربستان قبل از ظهور چگونه بود؟ ۷- جایگاه زنان در عربستان پیش از اسلام چگونه بود؟

۴- قبیله چیست؟

۵- برخی از شاخص ها و ویژگیهای نظام قبیله ای را بنویسید؟

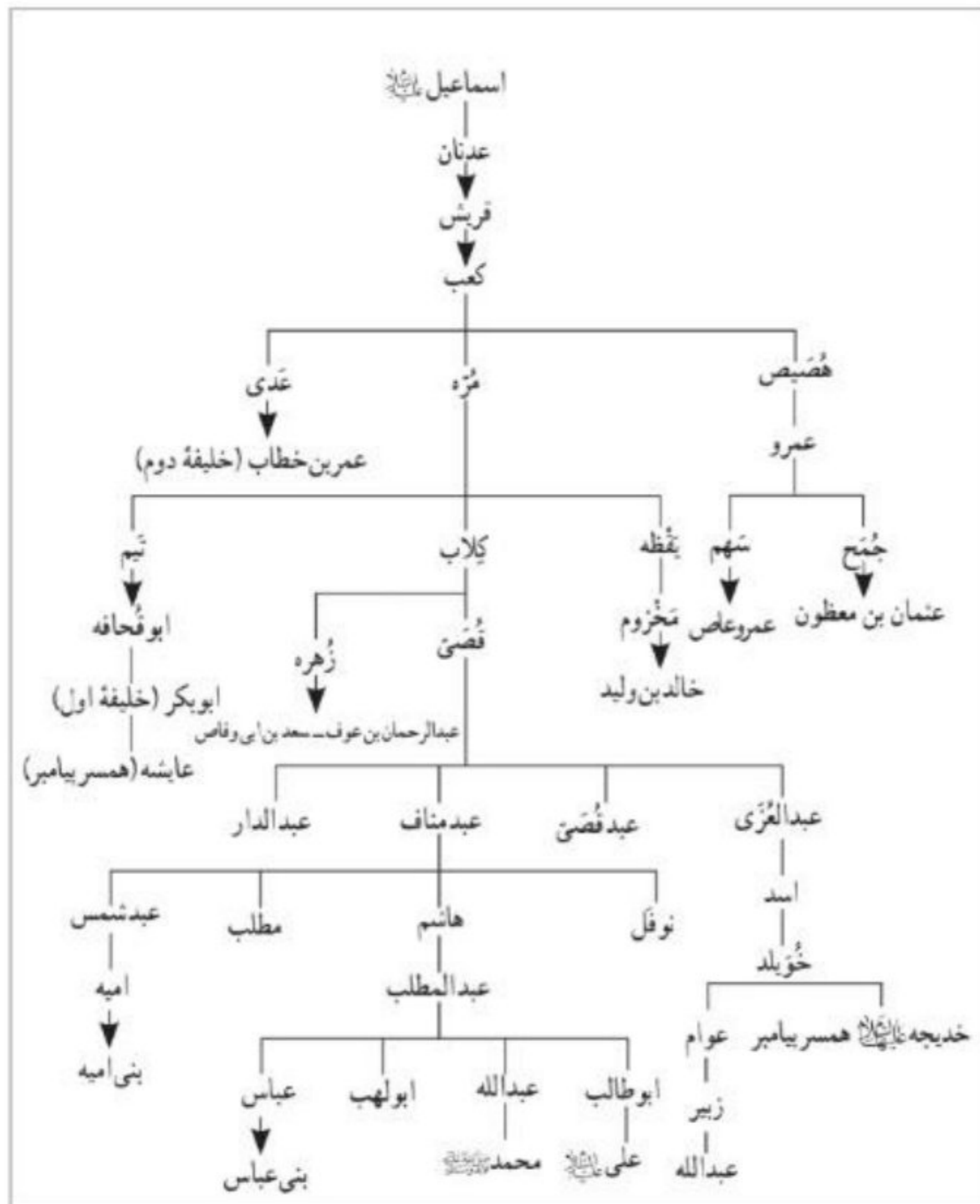
۲) (مطالعات مورخان و کاوش های باستان شناسان در سده های ۱۹ و ۲۰ م. نشان می دهد که پیش از میلاد حضرت عیسی علیه السلام، فرهنگ و تمدن مهمی در سرزمین یمن، واقع در جنوب شبه جزیره عربستان وجود داشته است. پس از آنکه این تمدن باستانی دچار انحطاط و زوال شد، عده زیادی از ساکنان آن سرزمین به دیگر نواحی آن شبه جزیره مهاجرت کردند.) ۲

نظام اجتماعی و سیاسی

۳) (در آستانه ظهور اسلام، ساکنان شبه جزیره عربستان را قبیله ها و طایفه های گوناگون عرب تشکیل می دادند و هر یک از آنها، بر پایه نسب نامه هایی که سینه به سینه منتقل شده بود، خود را به یکی از دو دسته قحطانی^۱ (جنوبی) و عدنانی^۲ (شمالی) منسوب می کردند. در آن زمان، زندگی چادرنشینی و نظام قبیله ای در سرتاسر این

۴) (سرزمین، حتی در شهرهای مکه، طائف و یثرب رواج داشت.) ۳) (قبیله، یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل به حساب می آمد و شامل تمامی افرادی می شد که دارای نیای مشترک بودند و با یکدیگر پیوند خونی داشتند.) ۴

۵) (از جمله شاخص ترین ارزش های حاکم بر نظام قبیله ای، افتخار به حسب^۳ و نسب، احترام به روابط خونی و خویشاوندی، اطاعت بی چون و چرا از رئیس یا شیخ قبیله و پشتیبانی بی قید و شرط از افراد قبیله در هر شرایطی بود. وابستگی شدید عرب ها به قبیله خود، موجب به وجود آمدن عصبیت قبیله ای شده بود. تعصب قبیله ای، نقش زیادی در بروز جنگ و خونریزی های بی دربی در شبه جزیره عربستان داشت.) ۵

نسب نامه قبیله قریش

۶) (ساکنان عربستان در دوران پیش از اسلام به داشتن برخی خصلت های اخلاقی مانند مهمان نوازی، شجاعت، سخاوت، مروّت و استقامت در برابر سختی های زندگی معروف بودند؛ البته این خصلت ها در چارچوب ارزش ها و سنت های زندگی قبیله ای مفهوم خاص خود را داشت. برای مثال، شجاع به کسی گفته می شد که در منازعات فردی و قبیله ای با جرئت و جسارت تمام بجنگد و نهایت

بی رحمی را از خود نشان دهد.) ۶

۷) (در نظام اجتماعی عربستان پیش از اسلام، زن از مقام و منزلت پایینی برخوردار بود. در جامعه ای که ارزش به قوت بازو و نیروی جنگاوری بود، بسیاری از پدران و خانواده ها آرزو داشتند که فرزندشان پسر باشد تا بتواند از راه جنگ و راهزنی، غنیمت به چنگ آورد. علاوه بر آن، با فرزند پسر، نام و عزت و شرافت قبیله حفظ می شد. به همین دلیل مردان قبیله فقط به پدران خود افتخار

۱- قحطانیان یا قبایل عرب جنوبی (یمنی ها) به قحطان، نواده سام، پسر حضرت نوح منسوب هستند.

۲- عدنانیان یا قبایل عرب شمالی، به عدنان، نواده حضرت اسماعیل فرزند حضرت ابراهیم علیه السلام منسوبند که به قولی جد بیستم پیغمبر اسلام نیز هست.

۳- «حسب» به معنای فخر و شرف اجدادی است و منظور از افتخار به حسب، نقل سینه به سینه اقدامات شکوهمند و فخرآفرین قبیله است که با شاخ و برگ فراوان از نسلی به نسلی دیگر منتقل می شد تا شکوه و بزرگی قبیله مورد نظر را نشان دهد.

«وَ إِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ». «و هرگاه یکی از آنان را به دختر [زادن همسرش] مژده آورند چهره‌اش سیاه می‌شود و در حالی که خشم [و اندوه] خود را فرو می‌خورد، از بدی آنچه به او بشارت داده شده از قبیله [خود] روی می‌پوشاند؛ آیا او را با خواری نگاه دارد یا در خاک پنهانش کند و چه بد داوری می‌کنند» (سوره نحل، آیات ۵۸ و ۵۹).

قبایل، مانند قبیله قریش، به سبب در اختیار داشتن اداره کعبه و برقراری رابطه تجاری با سرزمین‌های دور و نزدیک، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی در میان قبایل دیگر داشتند؛ اما این قدرت و نفوذ را نمی‌توان به منزله حکومتی پایدار شمرد؛ زیرا متکی به تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجم نبود و ثبات لازم را نداشت. ۹

می‌کردند و نه مادران، قرآن به موقعیت حقارت‌آمیز زن در میان اعراب جاهلی اشاره فرموده و آنان را به سبب داشتن چنین عقیده و اخلاقی نکوهش کرده است. در دوران پیش از اسلام، قبیله‌های عرب شبه‌جزیره عربستان به صورت پراکنده و جدا از هم می‌زیستند و حکومت فراگیر و قدرتمندی در آن شبه‌جزیره وجود نداشت. البته برخی از این

فکر کنیم و پاسخ دهیم

همفکری کنید و با توجه به موقعیت جغرافیایی و شرایط اجتماعی شبه‌جزیره عربستان در دوران پیش از اسلام، چند دلیل برای شکل نگرفتن حکومت فراگیر در آن شبه‌جزیره بیان کنید.

اقتصاد و معیشت

وضعیت اقتصادی شبه‌جزیره عربستان به شدت متأثر از موقعیت جغرافیایی و شرایط طبیعی و اقلیمی آن بود. بخش عمده این شبه‌جزیره را صحراهای گرم و خشک تشکیل می‌دهند و قبایلی که در این بخش پراکنده بودند، اغلب از طریق پرورش معدودی بز و شتر و راهزنی، زندگی خود را تأمین می‌کردند. در برخی از مناطق آن، مانند یثرب، یمن و طائف، کشاورزی وجود داشت. تجارت وضع بهتری داشت و داد و ستد با سرزمین‌های مجاور عربستان از اهمیت فراوانی برخوردار بود. مکه که بر سر راه یمن به شام قرار داشت، مرکز اصلی بازرگانی به‌شمار می‌رفت و سران قریش از طریق تجارت با شام و دیگر سرزمین‌های اطراف شبه‌جزیره عربستان، سود سرشاری کسب می‌کردند. ۱ پرسش

علم و فرهنگ

ساکنان شبه‌جزیره عربستان اگرچه در مجاورت کشورهای بزرگ و متمدن ایران و روم قرار گرفته بودند و با آنها روابط تجاری داشتند، اما از نظر فرهنگی و تمدنی با جوامع متمدن دنیای آن روز قابل مقایسه نبودند. مردم عرب در دوران پیش از اسلام به علم و دانش توجه چندانی نداشتند و در سراسر عربستان از مراکز علمی خبری نبود؛ حتی تعداد باسوادان مهم‌ترین شهر آن دیار، یعنی مکه، از تعداد انگشتان دست فراتر نمی‌رفت. به این ترتیب از نظر تمدنی نیز فاقد دستاوردهای قابل توجهی بودند و ویژگی‌های زندگی صحرائنشینی در شهرنشینان نیز غلبه داشت. برجسته‌ترین دستاورد فرهنگی مردم عرب در دوران جاهلیت، شعر و شاعری بود. ۱ پرسش

یک توضیح

قصاید هفتگانه (معلقات سبع)

شعر مهم‌ترین میراث فرهنگی اعراب و شناسنامه آنان در دوران جاهلیت محسوب می‌شد. آنان با شعر سخن می‌گفتند، با شعر رنج و شادی خود را بیان می‌کردند و با شعر با یکدیگر به رقابت برمی‌خاستند و افتخارات و پیروزی‌های قوم و قبیله خود را ثبت می‌کردند و آتش کینه خود را همچنان شعله‌ور نگاه می‌داشتند. شعر چنان ارزش و اعتباری نزد اعراب جاهلی داشت که شعرای بزرگ عرب، سالانه در مکانی گرد می‌آمدند و شعرهای خود را عرضه می‌کردند. برترین شعرهای برگزیده این گردهمایی را بر پرده کعبه می‌آویختند. معلقات سبع (قصاید هفتگانه) از جمله این شعرهای برگزیده و نصب شده بر دیوار کعبه بود. (اسلامی، محمد ﷺ پیامبر رحمت، ص ۱۶-۱۷).

دین و اعتقادات

هم‌زمان با ظهور اسلام، بیشتر ساکنان شبه‌جزیره عربستان، به ویژه اهالی شهر مکه، بت‌پرست بودند. آنان بت‌های سنگی و چوبی متعددی را می‌پرستیدند و قربانی‌ها و نذرهای فراوانی را به آنها تقدیم می‌کردند.^{۱۰} در آن زمان، خانه کعبه مانند بیشتر عبادتگاه‌های این شبه‌جزیره، به محل نگهداری و نیایش برای بت‌های گوناگون تبدیل شده بود. با این حال، هنوز نشانه‌هایی از دین ابراهیمی نزد ساکنان این شبه‌جزیره وجود داشت و برخی از عرب‌ها از جمله مردم شهر مکه «الله» را آفریننده جهان می‌دانستند.^{۱۰}

فعالیت ۲

جست‌وجو و بررسی شواهد و مدارک

الف) ترجمه آیه ۶۱ سوره عنکبوت و آیه ۳ سوره زمر را به دقت بخوانید و بگویید از دیدگاه قرآن: - الله چه جایگاهی در اعتقادات بت‌پرستان داشت؟ - دلیل و توجیه بت‌پرستان برای پرستش و نیایش بت‌ها چه بوده است؟ ب) نقد و ایراد شما بر دلیل و توجیه بت‌پرستان برای پرستش بت‌ها چیست؟

همچنین برخی شواهد و مدارک، نشان از گرایش عده‌ای از مردم عرب به آیین زرتشتی و کیش مانوی دارد.^{۱۰} یکی دیگر از مشخصات آیین بت‌پرستی، بی‌اعتقادی به جهان پس از مرگ بود. آیات متعددی در قرآن مجید هست که دلالت بر این موضوع دارد. بت‌پرستان، سنت ابراهیمی حج را نیز به جا می‌آوردند، اما آن را با عقاید، آداب و رسوم شرک‌آلود آمیخته بودند. البته در کنار بت‌پرستان، معدودی از عرب‌ها بودند که به پیروی از حضرت ابراهیم، از پرستش بت‌ها امتناع می‌کردند و از گوشت قربانی آنها نمی‌خوردند. اینان به حنفاء معروف شدند.^{۱۱} علاوه بر آن، در آستانه ظهور اسلام، تعدادی از قبیله‌های عرب به آیین یهودیت و مسیحیت گرویده بودند. برخی از یهودیان ساکن یثرب و معدودی از مسیحیان مستقر در نجران از آن جمله‌اند.

همچنین برخی شواهد و مدارک، نشان از گرایش عده‌ای از مردم عرب به آیین زرتشتی و کیش مانوی دارد.^{۱۰} یکی دیگر از مشخصات آیین بت‌پرستی، بی‌اعتقادی به جهان پس از مرگ بود. آیات متعددی در قرآن مجید هست که دلالت بر این موضوع دارد. بت‌پرستان، سنت ابراهیمی حج را نیز به جا می‌آوردند، اما آن را با عقاید، آداب و رسوم شرک‌آلود آمیخته بودند. البته در کنار بت‌پرستان، معدودی از عرب‌ها بودند که به پیروی از حضرت ابراهیم، از پرستش بت‌ها امتناع می‌کردند و از گوشت قربانی آنها نمی‌خوردند. اینان به حنفاء معروف شدند.^{۱۱} علاوه بر آن، در آستانه ظهور اسلام، تعدادی از قبیله‌های عرب به آیین یهودیت و مسیحیت گرویده بودند. برخی از یهودیان ساکن یثرب و معدودی از مسیحیان مستقر در نجران از آن جمله‌اند.

محمد ﷺ در میان آنان مبعوث شد، دارای ویژگی شاخصی بود که قرآن از آن با صفت «جاهلی» یاد کرده است («جاهلی» و «جاهلیت» در اینجا مترادف با نادانی و فقدان علم و معرفت نیست، بلکه دلالت بر فرهنگ و اخلاق خشن، گستاخ و کینه‌جویی دارد که از خلق و خوی تند و سرکش اعضای آن جامعه سرچشمه می‌گرفت و تعصب قبیله‌ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله در آن جامعه، جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود).^۲ پرسش

۱- لات، منات، عزی و هبل، مشهورترین بت‌هایی بودند که مردم عرب در دوران جاهلیت می‌پرستیدند.

لینک دریافت فایل کامل در

تلگرام @s-m73javad

واتساپ 09013874879

نقشه پراکندگی پیروان آیین‌های مختلف در شبه جزیره عربستان در دوران جاهلی

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از خطبه ۲۶ نهج البلاغه (ترجمه سید جعفر شهیدی) را بخوانید و به پرسش مربوط به آن پاسخ دهید.
«همانا خداوند محمد ﷺ را برانگیخت تا مردمان را بترساند و فرمان خدا را چنان که باید رساند. آن هنگام شما ای مردم عرب! بدترین آیین را برگزیده بودید و در بدترین سرای خزیده، منزلگاهتان سنگستان‌های ناهموار، همنشینتان گرزهای زهردار. آبتان تیره و ناگوار، خوراکتان گلو آزار. خون یکدیگر، ریزان؛ از خویشاوندان، بریده و گریزان. بت‌هایتان همه جا برپا، پای تاسر آلوده به خطا».
— به نظر شما منظور امام علی علیه السلام از گوشزد کردن وضعیت اعراب جاهلی به مسلمانان عرب چه بوده است؟

فکر کنیم و پاسخ دهیم

با همفکری، نمونه یا نمونه‌هایی از فرهنگ و اخلاق جاهلی را در جوامع کنونی شناسایی و به‌طور مستدل بیان کنید.

۱۲- حضرت محمد(ص) پیش از بعثت در چه مکانی عبادت می کرد؟

۱۳- برخی از صفات اخلاقی پیامبر(ص) را پیش از بعثت بنویسید؟

۱۳- درباره شروع بعثت پیامبر(ص) شرحی بنویسید؟

غار حرا

بعثت حضرت محمد ﷺ و دعوت به اسلام

بعثت پیامبر

۱۱) حضرت محمد ﷺ پیش از بعثت، اوقاتی از سال، به ویژه ماه رمضان، را در غار حرا بر بلندی کوهی در نزدیکی مکه، به تنهایی می گذراند و به عبادت و راز و نیاز با خداوند می پرداخت. در آن زمان (ایشان به داشتن صفات و خصلت هایی همچون امانت داری، راستگویی، درستکاری، خردمندی، خوش رویی و خوش خلقی در

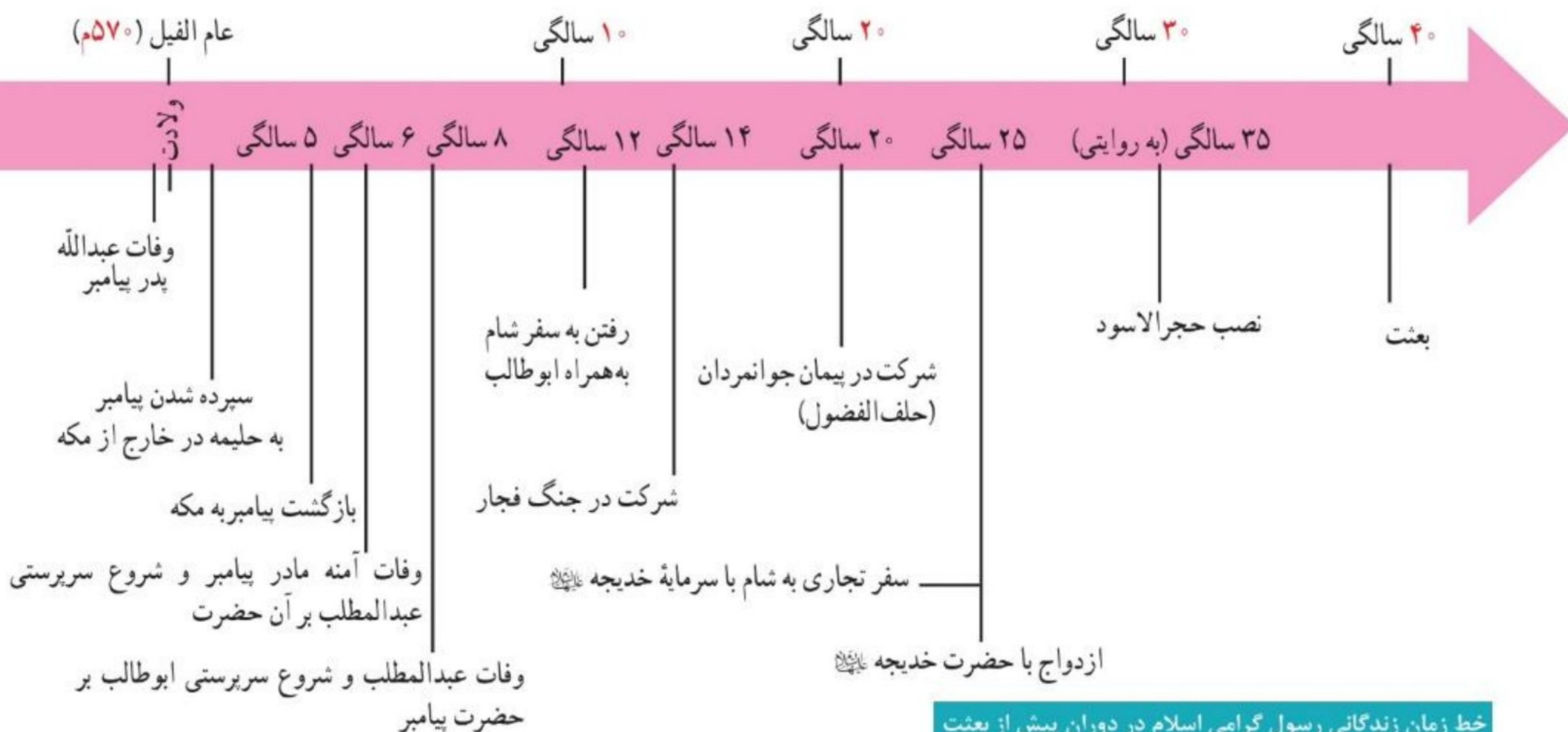
میان مردم مکه معروف بود.) ۱۲

۱۳) در ۲۷ رجب یا به روایتی دیگر در رمضان سالی که آن حضرت به

چهل سالگی رسیده بود، در حال عبادت و تأمل و تفکر در غار حرا، فرشته وحی بر او فرود آمد و با نزول نخستین آیات سوره علق، پیام الهی را به ایشان رساند. نزول این آیات به منزله آغاز پیامبری و رسالت الهی حضرت محمد ﷺ بود. ۱۳

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِیْ خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْاَكْرَمُ (۳) الَّذِیْ عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ یَعْلَمِ (۵)

«بخوان به نام پروردگارت که آفرید. آدمی را از لخته خونی آفرید. بخوان، و پروردگارت ارجمندترین است. خدایی که با قلم آموخت آنچه را آدمی نمی دانست به او آموخت». (سوره علق، آیات ۱-۵)

خط زمان زندگانی رسول گرامی اسلام در دوران پیش از بعثت

فعالیت ۴

با بررسی و مطالعه دقیق ترجمه آیات سوره علق بگوئید: الف) هدف و وسیله دعوت الهی در این آیات چیست؟
ب) به نظر شما معنا و مفهوم نخستین آیات سوره علق، از چه جهتی در تاریخ اسلام اهمیت دارد؟

عنوان نخستین ایمان آورندگان به نبوت آن حضرت و دین اسلام شناخته شده‌اند. ابوبکر بن ابی قحافه نیز، نخستین فرد از غیر خانواده رسول خدا بود که اسلام آورد. به تدریج تعدادی از مردم مکه که بیشتر از طبقات جوان، فقیر و مستضعف بودند، دعوت پیامبر را پذیرفتند. آنان به اطراف مکه می‌رفتند و به دور از چشم مشرکان با رسول خدا نماز می‌گزارند. **۱۵**

دعوت خاص و محدود

۱۴ رسول خدا در آغاز پیامبری، به صورت محدود و تا حدودی پنهانی، افراد را به پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز دعوت می‌کرد. طبیعی است که آن حضرت دعوتش را از خانواده خویش آغاز کرده باشد. **۱۵** حضرت خدیجه رضی الله عنها، حضرت علی رضی الله عنه که در آن هنگام، پیامبر سرپرستی او را برعهده داشت و نیز زید بن حارثه، فرزندخوانده رسول خدا، به

یک توضیح

«عایشه همسر رسول خدا نقل می‌کند که امکان نداشت ایشان بی‌آنکه خدیجه را به نیکی یاد کند و از او نامی ببرد، خانه را ترک کند. ... [پیامبر] فرمود: به خدا قسم بهتر از او نصیبم نکرد. خدیجه هنگامی که دیگران کافر شدند، به من ایمان آورد. آن گاه که دیگران تکذیب کردند، تصدیقم کرد. روزی که دیگران از دارایی خود محروم کردند، مرا در دارایی خود شریک کرد». (ابن اثیر، اسدالغابه فی معرفة الصحابه، ج ۵، ص ۴۳۸-۴۳۹)

لینک دریافت فایل کامل در

تلگرام @s-m73javad

واتساپ 09013874879

کاوشگری خارج از کلاس

با استفاده از منابع و مطالبی که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، درباره نقش حضرت خدیجه رضی الله عنها در جریان دعوت به اسلام و حمایت‌هایی که از رسول خدا کرد، مطالبی تهیه و در کلاس ارائه کنید.

موقعیت جغرافیایی مکه در نخستین سال‌های بعثت

۱۶- دعوت عمومی آشکار پیامبر (ص) چگونه بود؟

۱۷- عکس العمل سران قریش در برابر دعوت آشکار پیامبر (ص) چگونه بود؟

۱۸- چرا درگیری دشمنان با پیامبر کار آسانی نبود؟ برای مقابله با پیامبر چه کردند؟

فعالیت ۵

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

«تأمل در فهرست مسلمانان نخستین نشان می‌دهد که بیشتر آنان شامل دو گروه می‌شدند: یک گروه جوانان متعلق به خاندان بانفوذ و اشرافی قریش و گروه دیگر فقیران و مستضعفان مکه.

طبیعی است کسانی که از چهل سال بالاتر بوده‌اند به حکم طبیعت سن، محافظه‌کار بوده‌اند و به زمان گذشته تعلق داشته‌اند و دست کشیدن و روی گردانیدن ایشان از دین و سنت آباء و اجداد، کاری سخت و دشوار بوده است؛ برخلاف جوانان که ذهن و قلبشان بیشتر و بهتر مستعد پذیرفتن افکار و عقاید جدید بوده است. این معنا در همه انقلاب‌های فکری و دینی و اجتماعی کم و بیش صادق است.

اما مستضعفان وضع دیگری داشته‌اند. مقصود از مستضعفان در مکه آن روز، کسانی بودند که برده و یا آزاد کرده به شمار می‌رفتند. دسته دیگری از مستضعفان افرادی بودند که به مناسبتی از قوم و قبیله خود جدا شده و در مکه زندگی می‌کردند. اینان ناچار بودند برای حفظ جان و مال خود، تحت حمایت یکی از اشراف یا طایفه‌ها و قبیله‌های آن شهر قرار گیرند و موقعیت و منزلت اجتماعی پایین‌تری داشتند. عمار بن یاسر، مادرش سُمیّه، بلال بن رباح، ابوذر غفاری و ... از جمله نخستین مستضعفانی بودند که اسلام آوردند» (زریاب خویی، سیره رسول الله، ص ۱۱۷-۱۲۸؛ با اندکی تلخیص).

الف) به نظر شما، آیا دیدگاه نویسنده برای پیشگامی جوانان در پذیرش دعوت رسول خدا، قابل پذیرش است؟ چرا؟

ب) دلیل و استدلال شما برای پشتتازی فقیران و مستضعفان در اسلام آوردن چیست؟

دعوت عمومی و عکس العمل سران قریش

۱۶) پیامبر اکرم سه سال پس از بعثت، به فرمان خداوند دعوت خود را آشکار و عمومی کرد: «آنچه را دستور داری آشکار کن و از مشرکان روی بگردان» (حجر، آیه ۹۴). ایشان نخست خویشاوندان و سپس عموم مردم را به قبول اسلام فرا خواند.

۱۷) اما سران قریش دعوت حضرت محمد ﷺ را نپذیرفتند و اعلام کردند که ما از آیین، آداب و سنت‌های پدران و اجداد خویش، پیروی می‌کنیم.

سران مشرک که در ابتدای دعوت اسلامی، مخالفت و دشمنی شدیدی با رسول خدا ابراز نمی‌داشتند، با گسترش دعوت و گرایش جوانان و مستضعفان به اسلام، در صدد برآمدند که با پیامبر و مسلمانان مقابله کنند. ۱۷)

۱۸) گرچه در ظاهر چنین به نظر می‌رسد که احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت‌ها، علت اصلی مخالفت و دشمنی آنان

با اسلام بوده است، اما با بررسی دقیق‌تر شواهد و مدارک متوجه می‌شویم که علل و عوامل مهم‌تر دیگری در این موضوع دخالت داشته است. برخی آیات قرآن بیانگر آن است که مشرکان مکه از آن بیم داشتند که در صورت پیروی از اسلام، موقعیت تجاری و سیاسی آن شهر متزلزل شود و بازرگانان قریش از سود هنگفتی که از تجارت با سرزمین‌های دور و نزدیک کسب می‌کردند، محروم بمانند. علاوه بر آن، نقش رقابت‌های قبیله‌ای و حسادت طایفه‌ای را نیز نمی‌توان در دشمنی با رسول خدا در مکه نادیده گرفت. برخی از طایفه‌های قریش، مخصوصاً بنی‌امیه، به خاطر اینکه فردی از طایفه بنی‌هاشم به پیامبری رسیده، سخت حسادت می‌کردند. ۱۶)

۳ پرسش دشمنی و درگیری مشرکان با اشخاصی مانند پیامبر و دیگر مسلمانانی که متعلق به طایفه و قبیله نیرومندی بودند، چندان آسان نبود؛ زیرا ممکن بود تعصبات طایفه‌ای و قبیله‌ای را بر انگیزد و

۱- سورة قصص، آیات ۵۷-۶۰.

و یا او را به آنان بسپارد (۱۹) ابوطالب نه تنها از حمایت پیامبر دست نکشید، بلکه طایفه بنی هاشم را به حمایت از آن حضرت فراخواند. تمام بنی هاشم، اعم از مسلمان و غیرمسلمان، درخواست ابوطالب را اجابت کردند و تنها ابولهب از این کار سر باز زد و به دشمنی با رسول خدا برخاست. (۱۹)

باعث ایجاد جنگ و خونریزی شود. از این رو، سران مشرک تصمیم گرفتند که هر طایفه، از مسلمان شدن اعضای خود جلوگیری نماید و با افرادی از طایفه خود که اسلام آورده بودند، برخورد کند. مشرکان همچنین ابوطالب، رئیس طایفه بنی هاشم را در تنگنا قرار دادند که برادرزاده خود را وادار به دست کشیدن از عقایدش کند

فعالیت ۶

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

با استفاده از فهرست سوره های قرآن، سوره ای را که مربوط به ابولهب است پیدا کنید و ترجمه آن را در کلاس بخوانید.

یک توضیح

مهاجرت مسلمانان به حبشه

قریش برای جلوگیری از گسترش دین جدید، دست به هر کاری می زد، از جمله آزار و اذیت پیروان مستضعف و بی پناه اسلام که از پشتیبانی قبيله و طایفه قدرتمندی برخوردار نبودند. از این رو، اشخاصی مانند عمار و پدر و مادرش یاسر و شمیه و بلال حبشی که از گروه مستضعفان مکه به شمار می رفتند، مورد شدیدترین آزارها و شکنجه ها قرار گرفتند. رسول خدا به منظور رهاندن این گروه از مسلمانان، در سال پنجم بعثت از آنان خواست که به سرپرستی جعفر بن ابی طالب، به سرزمین حبشه در آن سوی دریای سرخ مهاجرت کنند. در آن زمان، پادشاه حبشه (نجاشی) که پیرو دین مسیحیت بود با مردمش به نیکی و انصاف رفتار می کرد. سران قریش برای بازگرداندن مسلمانان، هیئتی به حبشه فرستادند، اما با سخنانی که جعفر بن ابی طالب به نجاشی درباره پیامبر و اسلام گفت، پادشاه حبشه از قبول درخواست قریش خودداری کرد.

تحریم و محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم

قبیل ازدواج و ارتباط اقتصادی مانند خرید و فروش کالا با بنی هاشم ممنوع شد. (۲۰) بنی هاشم برای کاهش آثار مخرب این معاهده به شعب ابی طالب در اطراف مکه پناه بردند. آنان حدود سه سال در آنجا ماندند و مشکلات و سختی های فراوانی تحمل کردند.

(پس از آنکه سران قریش در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت رسول خدا ناکام ماندند، تصمیم گرفتند بنی هاشم را تحت محاصره اجتماعی و اقتصادی قرار دهند. هدف مشرکان مکه این بود که ابوطالب و طایفه او ناگزیر شوند پیامبر را تنها گذارند؛ از این رو معاهده ای نوشتند که براساس آن هرگونه مراوده اجتماعی از

۲۰

خط زمان زندگانی حضرت پیامبر ﷺ از بعثت تا هجرت

۱- به دره باریک میان دو کوه شعب گفته می شود.

فکر کنیم و پاسخ دهیم

الف) به نظر شما چرا مشرکان، معاهده تحریم اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم را بر دیوار کعبه آویختند؟
ب) پس از همفکری توضیح دهید که تحریم اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم چگونه پایان یافت؟

در اندیشه پایگاهی جدید برای اسلام

۴ پرسش) مدتی پس از پایان یافتن تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان در سال دهم بعثت، حضرت خدیجه رضی الله عنها و حضرت ابوطالب، دو حامی بزرگ حضرت محمد صلی الله علیه و آله، به فاصله کوتاهی از دنیا رفتند و اندوه سنگینی بر دل پیامبر و یارانش نشست. با رحلت ابوطالب، جسارت و آزار سران قریش نسبت به رسول خدا بیشتر شد. آن حضرت، خود اشاره کرده است که «قریشیان مرا آزار نتوانستند کرد تا ابوطالب بمرد»^۱. با تشدید آزار مشرکان، گسترش دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه‌رو شد. در چنین شرایطی بود که اندیشه هجرت از مکه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت. از این رو ^۲ رسول خدا در جست‌وجوی

یافتن مردمانی که آمادگی بیشتری برای پذیرش اسلام داشته باشند، راهی طائف شد. طائف شهری ثروتمند در نزدیکی مکه بود و بزرگان و اشراف آنجا، روابط اقتصادی گسترده‌ای با سران قریش داشتند. اهالی طائف نه تنها از پیامبر استقبال نکردند، بلکه با بی‌احترامی و اهانت، آن حضرت را از شهرشان راندند و ایشان ناگزیر شد با حمایت خواهی^۱ از یکی از اشراف مکه^۲ به آن شهر بازگردد. پس از آن، رسول خدا به تبلیغ اسلام در میان افراد و قبایلی پرداخت که برای مراسم حج و یا انجام کار دیگری به مکه سفر می‌کردند. سرانجام در جریان مراسم حج، تعدادی از مردم یثرب (مدینه) دعوت پیامبر را پذیرفتند و زمینه‌ساز هجرت تاریخی ایشان شدند. ^۳ ۴ پرسش

پرسش‌های نمونه

- ۱) تأثیر عوامل جغرافیایی و اقلیمی را بر وضعیت اقتصادی و مشاغل ساکنان شبه‌جزیره عربستان به هنگام ظهور اسلام توضیح دهید.
- ۲) مفهوم جاهلیت را شرح دهید و سه مورد از مصادیق فرهنگ و اخلاق جاهلی عرب‌ها در دوران پیش از اسلام را ذکر کنید.
- ۳) چرا سران قریش در مکه با اسلام و پیامبر به دشمنی و مخالفت پرداختند.
- ۴) اندیشه خروج از مکه چرا و چگونه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت؟ نمونه‌های دیگری از هجرت‌های مهم در تاریخ اسلام را بیان کنید.
- ۵) مآخذی را که در این درس به آنها استناد شده، استخراج و در دو دسته منابع و مطالعات (تحقیقات) طبقه‌بندی کنید.

۱- طبری، تاریخ طبری، ج ۳، ص ۸۸۵.

۲- رسم حمایت‌خواهی یا جوار یکی از رسم‌های عرب در عصر جاهلی بود که بر اساس آن، فرد یا قبیله‌ای در پناه و حمایت فرد یا قبیله دیگر قرار می‌گرفت.

۳- مطعم بن عدی.